

священик Сергій Колот,
кандидат наук із богослів'я,
учений секретар і старший викладач
кафедри біблійних та філологічних дисциплін
Київської православної богословської академії

ВЧЕННЯ СВЯЩЕННОМУЧЕНИКА КЛИМЕНТА РИМСЬКОГО ПРО УСТРІЙ ПОМІСНОЇ ЦЕРКВИ

У статті проаналізовано вчення св. Климента Римського про устрій помісної Церкви, що викладене у творі «Перше послання до коринфян». Визначено і розкрито практичні, екклезіологічні, догматично-теоретичні засади незалежності помісних православних Церков, викладених у творчій спадщині священномученика Климента.

Ключові слова: Климент, помісна Церква, екклезіологія, ієрархія.

Із початку апостольського століття і до сучасності Церква Христова складається з православних помісних Церков, об'єднаних одним віровченням, догматами і переданням. «Єдність у багатогранності православної традиції» – такий принцип існування єдиної Церкви сформувався шляхом удосконалення форм церковної організації, винесення уроків від крайностей локальності і надмірної централізації до прийняття вдалої моделі існування незалежної помісної Церкви в межах етнічної, культурної, мовної і державної ідентичності.

У наш час поняття «помісна Церква» користується посиленою увагою. У всеправославному масштабі такий інтерес викликано інституційною кризою православ'я, відсутністю повної соборності, церковної правотворчості, невизначеністю і штучним блокуванням процедури визнання автокефалії нових помісних Церков, боротьбою за першість. В Україні проблематика помісної Церкви користується підвищеною актуальністю у зв'язку з активізацією процесу конституювання єдиної Української помісної Православної Церкви. В церковних і світських наукових колах можна почути багато об'єктивних, суб'єктивних, спекулятивних і популістських визначень цього поняття. Як правило, помісність Церкви не заперечується, але висловлюються погляди щодо моделі, устрою, юрисдикції і правового статусу помісної Церкви. Опоненти майбутнього вселенського й українського православ'я використовують підміну понять шляхом інтерпретації терміна «помісна Церква» в територіальному контексті, не враховуючи екклезіологічних засад. Як наслідок, сьогодні у православ'ї присутні такі невизначені

й аномальні для церковної традиції адміністративні форми, як автономна Церква, автономна Церква з правами широкої автономії, православна діаспора тощо.

Із порушеної проблематики постають питання, якою має бути помісна Церква або яка Церква може називатися помісною? У сучасній православній екклезіології назва «Помісна Церква» використовується щодо окремої ієрархічно й адміністративно незалежної Православної Церкви, яка здійснює своє служіння серед певного народу, держави, краю, самостійно обирає й поставляє предстоятеля, має собор єпископів та ін. 34-те апостольське правило і 9-те правило Антіохійського Помісного собору приписують будувати церковну організацію за вищезазначеними критеріями [6, с. 144 – 147; 7, с. 98 – 100]. Отже, з екклезіологічного й канонічного погляду автономні й діаспорні Церкви не є помісними і не можуть так іменуватися, бо підкоряються собору, предстоятелю і синоду помісної Церкви, до складу якої входять.

Підстави для такого розуміння і тлумачення поняття «помісна Церква» православне богослів'я отримує зі Священного Писання і Священного Передання. У творах ранньохристиянської писемності ми можемо знайти не тільки богословські засади існування помісних Церков, але конкретні історичні й організаційні приклади їх практичної реалізації. Одним з таких цінних джерел патристичної думки ранньохристиянського періоду є творча спадщина священномученика Климента, єпископа Римського.

Мета статті полягає у виявленні богословських засад існування помісної Церкви у вченні священномученика Климента Римського.

Для досягнення поставленої мети треба розкрити й проаналізувати богословські засади та умови існування помісної Церкви, викладені у творчій спадщині святого Климента Римського.

Як першоджерело використано твір «Перше послання святого Климента, єпископа Римського, до Коринфян» в українському перекладі, який здійснив протоієрей Петро Зинич. Пам'ятку християнської писемності «Перше послання святого Климента, єпископа Римського, до Коринфян», а також проблематику діяльності місцевих Церков досліджували такі вчені, як протопресвітер Микола Афанасьєв [10, 11], протоієрей Олександр Трофимлюк [4], протоієрей Петро Зинич [4], В. Мишцин [15], Ф. Шафф [17], Г. Вермеш [12], А. Амман [9], А. Лебедев [14], М. Сагарда [16], Р. Зом [13] та ін.

Відомостей про походження і життя святого Климента Римського історія зберегла дуже мало. Не відомо, звідки він походив, коли став християнином. У Посланні до филип'ян святий апостол Павло згадує про помічника на ім'я Климент: *«Так, благодаю і тебе, щирий співробітнику, допомагай їм, тим, що в благовісті працювали разом зі мною і з Климентом та з іншими співробітниками моїми, чії імена – в книзі життя»* (Флп. 4: 3). Церковний письменник Євсевій Кесарійський вважає саме Климента Римського помічником святого апостола Павла, про якого говорить в Посланні до филип'ян (4: 3) [2, кн. III, 4, 15]. Різноманітних свідчень про життя святого багато, але вони історично недостовірні. Наприклад, Климента, єпископа Римського, ототожнюють із родичем римського імператора Доміціана (81 – 96 рр.) Климентом Флавієм, якого імператор наказав стратити начебто за належність до християнства [5, с. 129]. Проте така думка не узгоджується з повідомленням Євсевія Кесарійського, що Климент був єпископом Римським дев'ять років до третього року (100 – 101 рр.) правління імператора Траяна (98 – 117 рр.) [2, кн. III, 15, 34]. За правління цього імператора єпископа Климента було заслано до Херсонесу Таврійського, де за проповідь віри Христової він зазнав мученицької смерті (+ 101 р.). Чесні мощі священномученика Климента Римського знайшли святі рівноапостольні брати Кирил і Мефодій (IX ст.) [4, с. 21]. Климент Римський належить до сонму сімдесятьох апостолів.

Уникаючи припущень і гіпотез, суперечливі відомості про життя Климента Римського найкраще підсумувати словами святого Іринія Ліонського, який каже, що священномученик «бачив блаженних апостолів і спілкувався з ними, слухав їх проповідь, і передання їх було перед очима його» [3, кн. III, 3].

Святому Клименту Римському приписують авторство таких творів: «Перше послання до коринфян», «Друге послання до коринфян», «Апостольські постанови», «Климентини», «Восьмикнижжя Климента», «Два окружні послання про дівство, або до цнотливих і дів». З перерахованих пам'яток оригінальним визнано тільки один твір – «Перше послання до Коринфян», написане приблизно у 96 – 97 рр. Якщо це датування правильне, то ми маємо справу з найдавнішим текстом патристичної писемності після «Вчення дванадцяти апостолів» [12, с. 235]. На користь такого висновку патрологів і дослідників свідчить велика кількість згадок Климента як автора Послання до коринфян у давній християнській писемності. Церковний історик Євсевій Кесарійський (260 – 340 рр.), відтворюючи давню церковну традицію, свідчить, що ранньохристиянський автор Егезип (II ст.) у своїх творах (збереглися в уривках) знав і свідчив про послання Климента до коринфян [2, кн. 3, 16]. Євсевій також відтворює важливий фрагмент з Послання римським християнам коринфського єпископа Діонісія (II ст.): *«Сьогодні ми, пише він, проводячи святий день Господній, читали послання ваше, яке і завжди будемо читати для нашого наставляння, так само як і перше, написане Климентом»* [2, кн. 4, 23]. Святий Іриней Ліонський засвідчує про авторство Климента так: «При цьому Клименті, коли між коринфськими братами виникло не мале обурення, Церква римська послала коринф'янам чудове писання, переконуючи їх до миру, відновлюючи їх віру і передання, яке вони нещодавно прийняли від апостолів» [3, кн. 3, 3]. На користь авторства Климента Римського свідчать Климент Олександрійський, блаженний Ієроним Стридонський, святий Кирило Єрусалимський та ін. [5, с. 128]. Тому для досягнення поставленої мети і виконання необхідних завдань в контексті порушеної проблематики ми зупинимося на розгляді «Першого послання до

коринфян» як автентичного джерела вчення священномученика Климента Римського про помісну Церкву.

Зі змісту «Першого послання до коринфян» видно, що приводом для його написання стали сумні події в Коринфській Церкві. Між ієрархією і мирянами виникли суперечки, що призвело до відсторонення деяких пресвітерів від служіння в місцевій Церкві. Відомий патролог М. Сагарда, намагаючись розібратися в сутності коринфської проблеми, зазначає, що ще апостолу Павлу довелося примиряти ворогуючі партії коринфських християн: *«Бо від домашніх Хлоїних стало мені відомо про вас, браття мої, що між вами є суперечки: «Я кажу про те, що у вас говорять: я – Павлів; я – Аполлосів; я – Кифин; а я – Христів. Хіба ж розділюся Христос? Хіба Павло розп'явся за вас? Чи в ім'я Павлове ви хрестилися?»* (1 Кор. 1: 11 – 13). Тоді авторитет апостола Павла поклав кінець непорозумінням. Цього разу мотиви і причини непорозуміння були дещо іншими. Раніше коринфські християни схилилися на бік того чи іншого апостола (1 Кор. 1: 11 – 13), а в цьому випадку пішли за людьми нікчемними. Це було дуже небезпечним, бо цього разу не могла бути протиставлена сила живого апостольського слова [16, с. 116].

Умовно «Перше послання до Коринфян» можна поділити на три частини. У 1 – 3 розділах міститься вступ, в якому перераховано чесноти й заслуги Коринфської Церкви. 4 – 36 розділи присвячено прикладам чесноти послуху, важливої для єдності Церкви. 37 – 59 розділи (морально-догматичного змісту) направлені на захист боговстановленості церковної ієрархії і відновлення порядку [4, с. 25 – 65].

У вченні про Церкву Климента Римського, викладеному в «Першому посланні до Коринфян», домінує христоцентричність. Церква – це народ Божий, який Господь обрав у спадок, покликаний святі, стадо Христове: *«Всевидячий Бог і Владика духів, і Господь усякої плоті, Який обрав Господа Ісуса Христа і через Нього нас у народ вибраний...»* (Гл. 58). Церковна дисципліна, за вченням священномученика, базується на екклезіологічних засадах: *«Отже, будучи насліддям Святого, будемо робити все, що відповідає святості»* (Гл. 30). *«Помислимо, як Він близький до нас і що жодна з наших думок або нарад, які ми робимо, не приховані*

від Нього. Тому нам належить не відступати від Його волі: краще повстанемо проти нерозумних і бездумних людей, що звеличуються і хваляться пишністю слова, ніж проти Бога» (Гл. 21).

Коринфська Церква, за вченням священномученика, є вираженням усієї Церкви, її повним виявом в конкретному місці, вона володіє усією повнотою життя в Христі, а отже – є помісною й адміністративно незалежною: *«Церква Божя, що знаходиться у Римі, Церкві Божій, що знаходиться в Коринфі, покликаним, освяченим з волі Божої через Господа нашого Ісуса Христа, – благодать вам і мир від всемогутнього Бога через Ісуса Христа нехай примножитьесь»* (Гл.1). Формулювання, вперше запропоноване Климентом на зорі існування християнства, стало чудовим визначенням реальної єдності та різноманітності розсіяних в античному світі самостійних християнських Церков.

Не дивлячись на обставини, які спіткали Коринфську Церкву, римський святий у своєму вітанні знаходить те, що об'єднує інституційно окремі місцеві Церкви і реалізується в кожній з них – це Христос як Глава Церкви. В цьому випадку не говориться про дуалістичність єдності і множинності, відсутній поділ на духовне і практичне розуміння. Універсальність і локальність є взаємнопроникними, враховуючи дійсність, що кожна місцева Церква є усією Церквою і уся Церква втілюється й реалізується в кожній місцевій Церкві.

Розуміння і визначення Церкви та її помісної структури, запропоноване Климентом Римським, стало вираженням апостольського передання єдності Церкви через відвідування громад мандруючими апостолами, пророками і вчителями, а також відобразилося у вченні про помісну Церкву в наступних церковних письменників – святих Ігнатія Богоносця, Полікарпа Смирнського та ін.

Інтерпретація вищезазначених екклезіологічних поглядів святого Климента Римського реалізується в міжцерковних відносинах того часу. Послання до Коринфської Церкви, сповнене чудових закликів до любові і смирення, відправлене не від імені єпископа Риму, а від Римської Церкви. Тут проявляється служіння в любові і піклування за долю Церкви у важкий момент. Саме в такому контексті священномученик Ігнатій

Антіохійський називає Римську Церкву «головуючою в любові» [4, с. 117]. Таке служіння Римської Церкви було широко відомим багатьом християнам. З цього приводу висловлювався єпископ Діонісій Олександрійський (поч. III ст.) у своєму листі до Римського єпископа Стефана: *«Уся Сирія й Аравія, а також Месопотамія, Понт і Вифінія радіють про ту допомогу, яку ви їм завжди надавали, і про вашу постійну братолюбність»* [2, кн. 7, 2 – 5]. Римська Церква брала участь в житті інших Церков через адресовані послання у зв'язку з тими чи іншими потребами й обставинами. Тому в «Першому посланні до коринфян» не можна вбачати вказівку на першість римського єпископа або винятковість Римської Церкви [17, с. 117]. Така думка не узгоджується з апостольським переданням ні з еkleзіологією, висловленою святим Климентом. Римська Церква дає поради з позицій солідарності і співстраждання, заповіданих святим апостолом Павлом: *«Тому, чи страждає один член, з ним страждають усі члени; чи славиться один член, з ним радіють усі члени. І ви – тіло Христове, а нарізно – члени»* (1 Кор. 12: 26, 27), а також відправляє депутацію з листом, в якому закликає до відновлення порядку і єдності. Усе це Римська Церква робить спокійним тоном з достоїнством як установа Божа, наповнена Святим Духом: *«Посланих від нас Клавдія Ефеба і Валерія Вітона з Фортунатом негайно відпустіть до нас у мирі з радістю, щоб вони швидше сповістили нам про бажаний і жаданий для нас мир і злагоду вашу»* (Гл. 59).

Догматичне вчення та історичні свідчення «Першого послання до коринфян» про устрій помісної Церкви торкаються ще одного дуже важливо питання, а саме – ієрархічного аспекту. Взагалі, досліджувана нами пам'ятка відображає процес переходу від апостольського періоду першої проповіді християнського благовістя до устрою церковного життя на місцях, де постають громади християн, які відгукнулися на цю проповідь [8, с. 101]. Отже, з'являється потреба в місцевій церковній ієрархії.

Як зазначалось вище, приводом для написання послання стало усунення від служіння і належних місць в коринфській громаді окремих пресвітерів. Треба зауважити, що Климент Римський у цьому випадку як предстоятель іншої помісної Церкви не втручається

у внутрішні справи Церкви Коринфської, не намагається її підпорядкувати, поставивши нову ієрархію, виступити третейським суддею, не займає тієї чи іншої сторони, а лише звертається з повчальним словом із закликом наведення встановленого Богом церковного порядку.

Однією з важливих проблем вчення «Першого послання до коринфян» про церковну ієрархію є неузгодженість термінології ієрархічних ступенів. Протопресвітер Микола Афанасєв пояснює таку невизначеність тим, що терміни, якими називали предстоятелів у Коринфській Церкві, не співпадали з термінами Римської Церкви. В посланні функціонують назви ієрархічних ступенів у різній послідовності: єпископ, пресвітер, ігумен, протоігумен, диякон, але жодного разу єпископ не згадується разом з пресвітером чи ігуменом. Святий Климент вживає термін «єпископ», коли говорить про апостольський час, і заміняє його терміном «пресвітер» або «ігумен», коли говорить про сучасність. Різниця термінів для позначення ієрархів-предстоятелів може вказувати на тотожність цих термінів [10, с. 328, 329]. З цього приводу історик давньої Церкви Рудольф Зом, визнаючи незалежність Церков, висловлюється так: «Зрозуміло, що окремі громади відрізнялися у своєму устрої одна від одної. І чи можна взагалі уявити всюди однаковий порядок зібрань, хоч і найголовніших, при недовіках зовнішньої замкнутості?» [13, с. 143] Можливо, Римська Церква була дещо ближчою до традиції Єрусалимської Церкви, а Церква Коринфська, заснована апостолом Павлом, перейняла пізнішу практику [10, с. 329]. Ймовірно, коринфськими бунтівниками від служіння був насильно відсторонений старший пресвітер-предстоятель та інші негідні пресвітери з метою призначення іншого предстоятеля євхаристійного зібрання. Справа набула розголосу, і це не могло не привернути увагу Римської Церкви. Те, що мова йде саме про старшого пресвітера-предстоятеля, підтверджує вислів: *«І не малий буде на нас гріх, якщо тих, які без докору і свято приносять дари, будемо позбавляти єпископства»* (Гл. 44). Ця деталь виокремлює предстоятеля від інших пресвітерів Коринфської Церкви, яким на допомогу приходить Церква Римська на чолі зі своїм предстоятелем. У цей час Римська

Церква ще керувалася колегією пресвітерів на чолі з найстаршим пресвітером, яким і був єпископ Климент [9, с. 153].

У цьому випадку «Послання до коринфян» демонструє процес виокремлення єпископа з колегії пресвітерів. У кожній визначеній громаді він виступає як єдиний і постійний здійснювач Євхаристії впродовж усього свого життя. «Блаженні пресвітери, які були перед нами і звільнились від тіла після багатоплідного і довершеного життя: їм нічого боятися, щоб хто міг скинути їх із займаного ними місця» (Гл. 44). Вчення святого Климента Римського як таке, що було прийняте Церквою, значно зміцнило статус і становище єпископів-пресвітерів. Цьому сприяло поступове припинення харизматичного служіння [11].

Аргументацію про боговстановленість і авторитет церковної ієрархії святий Климент Римський виводить з христологічних, пневматологічних і екклезіологічних засад: «Апостоли були послані проповідувати нам Євангеліє від Господа Ісуса Христа, Ісус Христос – від Бога. Христос був посланий від Бога, а апостоли – від Христа; те і інше було, як належить, з волі Божої. Тому, прийнявши повеління, апостоли, будучи абсолютно переконаними через воскресіння Господа нашого Ісуса Христа і утверджені у вірі словом Божим, з повнотою Святого Духа пішли благовістувати грядуще Царство Боже» (Гл. 42). У зазначених вище словах єпископ Римської Церкви демонструє не просто логіку теоретичних розмірковувань про джерело існування і шляхи поширення Церкви, а вказує на божественне визначення такої організації Церкви у старозавітних прообразах, здійснених через Христа і апостолів. Універсальність цієї онтології устрою Церкви не може обмежитися Церквою Римською. Послання Климента вказує, що і Коринфська Церква, будучи Божою, покликана до такого порядку, який треба відновити.

Пояснюючи важливість служіння предстоятелів, а також необхідність і задум апостольського приємства, Климент зазначає: «І апостоли наші знали через Господа нашого Ісуса Христа, що буде розбрат через єпископське достоїнство. Із цієї самої причини вони, отримавши законне повеління, поставили вищезазначених служителів і потім встановили закон, щоб, коли вони спочинуть, інші

випробувані мужі приймали на себе їхнє служіння» (Гл. 44). Далі в посланні говориться про несправедливість людей, які виступили проти багаторічних і благочестивих церковних предстоятелів, наділених владою, відсторонивши їх від служіння: «Тому вважаємо несправедливим позбавити служіння тих, які за згодою всієї Церкви поставлені самими апостолами або, після них, іншими достоповажними мужами і служили стаду Христовому без докору, зі смиренням, лагідно і безпорочно, і, притому, впродовж довгого часу від усіх одержали похвалу» (Гл. 44). Розмірковуючи про цю справу, автор послання не заперечує права членів Коринфської Церкви брати участь в обранні кліриків чи відсторонені негідних служителів [14, с. 103 – 104]. Апостольський муж підкреслює беззаконність відсторонення від служіння осіб, які проходять служіння з достоїнстю: «І не малий гріх буде на вас гріх, якщо тих, які без докору і свято приносять дари, будемо позбавляти єпископства... Тому що ми бачимо, що ви деяких, які похвально проводять життя, позбавили служіння, яке вони бездоганно звершують» (Гл. 44).

Викривши порушників порядку в Коринфській Церкві, єпископ Климент намагається відновити в їхніх серцях почуття любові до Церкви як єдиного тіла Христового, частиною якого вони є, і, пояснюючи небезпеку та екклезіологічні наслідки руйнування Церкви, закликає досягнути єдності: «Тому приєднаємося до безвинних і праведних, бо вони – обранці Божі. До чого у вас чвари, гнів, незгоди, розділення, війна? Чи не одного Бога й одного Христа ми маємо? Чи не один Дух благодаті вилитий на нас, чи не одне покликання у Христі? Для чого роздираємо і розриваємо члени Христові повстаємо проти власного тіла і доходимо до такого божевілля, що забуваємо, що ми один одному члени?» (Гл. 46).

Крім екклезіологічних наслідків, у зв'язку з коринфським конфліктом муж апостольський вказує на небезпеку для всієї Церкви ззовні від тогочасного язичницького світу: «Ганебне, улюблені, і надзвичайно ганебне й недостойне християнського життя, чується діло: тверда і древня Коринфська Церква із-за однієї або двох людей збунтувалась проти пресвітерів. І цей слух дійшов не тільки до нас, але і до самих наших ворогів, так що

через ваше безумство ім'я Господнє піддається нарузі, і вам самим готується небезпека» (Гл. 47).

Святий Климент закликає постраждалу сторону показати приклад прощення та молитви, а бунтівників спонукає до покаяння і розважливості: «Отже, у чому ми згрішили із яких-небудь наклепів ворога, повинні просити прощення. І ті, які були проводирями збурювання і розбрату, повинні мати на увазі спільну надію» (Гл. 51); «Будемо і ми молитися за тих, які знаходяться в гріху, щоб даровані їм були лагідність і смирення, щоб вони послушались не нас, а волі Божої» (Гл. 56). «Отже, ви, що покляли початок заворушенню, скоріться пресвітерам і прийміть напоумлення до покаяння, схиливши коліна свого серця. Навчіться покірності, відклавши марнославу і гордовиту зухвалість язика. Тому що краще вам бути в стаді Христа малими і шановними, ніж здаватися надмірно високими і позбавитися Його уповання» (Гл. 57).

Римська Церква у цьому посланні постає як така, що вже пройшла через певний етап становлення порядку й утвердження ідеї церковної влади як божественного встановлення [15, с. 212 – 213]. Завершуючи лист, апостольський муж Римської Церкви просить не зволікати з вирішенням нагальних питань і швидше прислати відповідь про залагодження непорозумінь відновлення миру в Церкві Коринфській, «щоб і ми швидше могли порадіти за ваш благоустрій» (Гл. 59).

Отже, «Перше послання до коринфян» священномученика Климента, відправлене від імені Римської Церкви, здійснило вагомий вклад у реалізацію еклезіологічних та ієрархічних засад устрою ранньої Церкви як на місцевому, так і на загальноцерковному рівні. По-перше, це виразилося у практичній площині, а саме – у збереженні помісною Коринфською Церквою онтологічних якостей

повноти Церкви Божої, завдяки забезпеченню боговстановленого порядку апостольського приємства церковної ієрархії. По-друге, з догматично-теоретичного погляду, Климент Римський вербально узагальнив, обґрунтував і пояснив антиномію вираження усїєї Церкви Христової в локальній помісній Церкві. Формула «Церква Божа, що знаходиться у Римі, Церкві Божій, що знаходиться в Коринфі» підкреслює еклезіологічну необхідність існування церковної організації у формі помісних Церков на чолі з предстоятелями, вказуючи на єдність і незалежність між ними. Викладені теоретичні положення були сприйняті християнською Церквою II – III ст. як засадничі, отримавши практичну реалізацію в наступних формах церковного устрою.

Серед перспективних напрямків дослідження порушеної проблематики варто відзначити такі питання: відсутність практичної реалізації богословсько-канонічного імперативу автокефалії; необхідність реформування адміністративного устрою сучасного православ'я та міжправославних відносин; аналіз еклезіологічних наслідків відсутності інституційних реформ для вселенського православ'я та окремих помісних Церков. Наприклад, щодо Української Церкви – це небажання надавати автокефалію; спроба усунення предстоятеля та ієрархів, створення паралельного синоду та ієрархії. Пов'язані з цим еклезіологічні та релігійно-суспільні наслідки розділення українського православ'я не отримали розвитку, якби не підтримувалися Руською Православною Церквою та були засуджені і припинені в душі міжправославних відносин «Першого послання до коринфян» іншими православними Церквами: «Церква Божа, що знаходиться в Константинополі, Церкві Божій, що знаходиться в Києві... !?».

1. Біблія : книги Священного Писання Старого і Нового Завіту. – К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407 с.

2. Евсевий Памфил. Церковная История. – М. : Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет, 2006. – 604 с.

3. Іринеї Ліонський, сщмч. Творіння / священномученик Іринеї, єпископ Ліонський ; під ред. Святийшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета ; [пер. Київської православної богословської академії УПЦ Київського Патріархату]. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – 624 с.



4. Мужі апостольські : збірка писань мужів апостольських у перекладі українською мовою викладачів та аспірантів Київської православної богословської академії / під. ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета ; [автор вступу та передмов до книг прот. Олександр Трофимлюк]. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2010. – 304 с.

5. Писания мужей апостольских. – М. : Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2008. – 672 с.

6. Правила Православної Церкви з тлумаченнями єпископа Никодима (Мілаша) / Київська православна богословська академія ; уряд. і перекл. С. М. Чокалюка. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2015. – Ч. 1. – 816 с.

7. Правила Православної Церкви з тлумаченнями єпископа Никодима (Мілаша) / Київська православна богословська академія ; уряд. і перекл. С. М. Чокалюка. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2016. – Ч. 2. – 984 с.

8. Православное учение о церковной иерархии : антология святоотеческих текстов / сост. прот. А. Задорнов. – М. : Издательство Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2012. – 272 с.

9. Амман А. Повседневная жизнь первых христиан 95 – 197. – М. : Молодая гвардия, 2003. – 322 с.

10. Афанасьев Н., прот. Церковь Духа Святого. – К. : QUO VADIS, 2010. – 480 с.

11. Афанасьев Н., прот. Церковные соборы и их происхождение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://predanie.ru/afanasev-nikolay-nikolaevich_protoierey/book/73721-cerkovnyue-sobory-i-ih-proishozhdenie/

12. Вермеш Г. Христианство: как все начиналось / пер. с англ. – М. : Эксмо, 2014. – 384 с.

13. Зом Рудольф. Церковный строй в первые века христианства / пер. с нем. А. Петровского, П. Флоренского. – М. : «Книжный магазин Д. П. Ефимова, 1906. – 258 с.

14. Лебедев А. Духовенство древней Вселенской Церкви от времен апостольских до X века. – СПб. : «Издательство Олега Абышко», 2006. – 448 с.

15. Мышцын В. Устройство христианской Церкви в первые два века. – Сергиев Посад, 1909. – 346 с.

16. Сагарда Н. Лекции по патрологии. I – IV века / под общ. и научн. ред. диакона А. Глущенко и А. Г. Дунаева. – М. : Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2004. – 796 с.

17. Шафф Ф., История христианской церкви. Доникийское христианство: 100 – 325 г. по Р. Х. – СПб. : Библия для всех, 2007. – Т. 2 – 589 с.



priest Serhii Kolot
PhD in Theology
scientific secretary and senior lecturer of
the department biblical and philological
sciences Kyiv Orthodox Theological Academy

THE TEACHINGS OF THE HOLY MARTYR CLEMENT OF ROME ON THE STRUCTURE OF THE LOCAL CHURCH

The article analyzes the teachings of Clement of Rome on the structure of the local Church, set forth in the work «The First Epistle to the Corinthians». Identified and solved practical, ecclesiological, dogmatical and theoretical foundations of the independence of the local Orthodox Churches, laid out in the creative heritage of the holy martyr Clement.

Key words: Clement, the local Church, ecclesiology, hierarchy.

